
ЛІТЕРАТУРНЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Олеся Лазаренко,

кандидат філологічних наук

(м. Франкфурт-на-Одері, Німеччина)

Листи Григорія Костюка до Ігоря Костецького

«При нагоді пишіть. Для мене це має значення навіть як історико-літературний фактаж»: епістолярні зустрічі Григорія Костюка й Ігоря Костецького.

Репрезентовані нижче листи Григорія Костюка з далекої Америки до Німеччини, а саме до свого колеги Ігоря Костецького, зберігаються нині в Архіві Дослідницького центру Східної Європи при Бременському університеті (Archiv der Forschungsstelle Osteuropa an der Universität Bremen, фонд FSO 01-242 Eaghör Kostetzky) і друкуються вперше. Саме тут – у північному німецькому місті Бремен – зосереджений фонд письменника, поета, перекладача, видавця, критика і редактора Ігоря Костецького (1913–1983), що є одним із найпотужніших в Європі архівних корпусів українських емігрантів-інтелектуалів. Сучасні дослідники української культури зарубіжжя, особливо повоєнного періоду, мають тут унікальну можливість на підставі багатющого документального й епістолярного матеріалу пізнати і якнайповніше реконструювати найважливіші моменти культурного життя українців Німеччини, Франції, Америки та Канади. Респондентами Ігоря Костецького були відомі діячі української діаспори – Дмитро Чижевський, Юрій Шевельов, Юрій Лавріненко, Улас Самчук, Іван Багряний, Іван Лисяк-Рудницький, Тодось Осьмачка, Михайло Орест. Серед цих постатей української інтелектуальної еліти важливе місце посідає Григорій Костюк, чий 115-і роковини відзначають сьогодні в Україні і в усьому світі.

Знайомство Григорія Костюка й Ігоря Костецького відбулося, найімовірніше, 1944 року в німецькому місті Плауені, де вони обидва працювали в часописі під назвою «Дозвілля», що друкувався для так званих «індустріальних» (за висловом Г. Костюка) робітників-українців, які перебували на той час у Німеччині. З Берліна сюди прибув головний редактор журналу Спиридон Довгаль, навколо якого згуртувалися знані українські літератори і вчені. Ось як про це згадує сам Григорій Костюк у книзі мемуарів «Зустріч і прощання» (Київ: вид-

во «Смолоскип». 2008. Т. 2. С.139): «Насамперед, приїхав мій дорогий приятель Юрій Шевельов. ... За ним прибули Іван Майстренко, Юрій Студинський, Ніна Матулівна, Ігор Костецький, Леонід Лиман, Василь Онуфрієнко та інші».

Повоєнні шляхи двох українських діячів розійшлися – Григорій Костюк вирушив до Америки і зайнявся викладацькою і науково-дослідницькою діяльністю, Ігор Костецький натомість залишився у Німеччині, заснував тут власне видавництво «На горі», працюючи у сфері перекладацтва, літературної критики і журналістики.

Попри континентальні відстані, як це можна спостерегти з наведеного нижче листування, товарисько-колегіальні стосунки між митцями не припинилися – Костюк і Костецький активно кореспондувалися, обговорюючи і вирішуючи багато культурних, літературних, видавничих питань. Це – і діяльність Об'єднання українських письменників «Слово», а також публікація його збірників, друк Осьмаччиних перекладів Шекспіра, обговорення рецензій на твори Володимира Винниченка. Читачі цих епістол знайомляться із різними цікавими персонажами заокеанської української історії, дізнаються культурні новини, так би мовити, з перших уст, пізнають епоху, подорожуючи завдяки листам Костюка у часі. Це листування – ще одне свідчення існування розмаїтої і надзвичайно самобутньої епохи в історії української діаспори.

Усі листи – це оригінали-машинописи (частина формату А4, частина – А5) із власноручним підписом Григорія Костюка. При передрукові текстів збережено авторські орфографічні, граматичні і стилістичні особливості. Скорочення у листах розшифровані у квадратних дужках. Примітки і коментарі подано після тексту листів.

№ 1

21 лютого 1961, Нью-Йорк

Дорогий Ігоре В'ячеславовичу! Із мого американського «далека» я, наскільки дозволяють мені умови мого життя, уважно стежу за тою, просто, героїчною працею, яку розгорнули Ви там у Європі. Ваша праця в усіх нас тут викликає подив і найбільшу пошану. І це мусить бути належно відзначено.

Маю, хоч не підтверджені жодними документами, майже точні відомості, що до Вас зараз приїхав Тодось Степанович Осьмачка¹. Знаю що він сяде Вам на голову і буде Вас мучити доти, доки Ви не реалізуєте видання його перекладів драм Шекспіра². Це тяжкий для Вас хрест, але він завершиться знаменною в нашій літературі подією. У

світ вийдуть в українській мові чи не найкращі (а може й конгеніальні) переклади Шекспірових п'єс.

Цього листа пишу Вам в такій справі: Ви можливо вже чули, що від деякого часу в нас нуртувала думка видати підсумковий збірник літератури, мистецтва, критики «Слово»³. В останні місяці ця справа набрала дуже реальних форм. Утворена редколегія (В. Лесич⁴, Ю. Лавриненко⁵, С. Гординський⁶, Галина Журба⁷, Б. Кравців⁸, І. Коровицький⁹ і Г. Костюк¹⁰) приступила до праці¹¹. Складено провізоричний плян і мобілізуємо авторів. Серед бажаних нам авторів Ваше ім'я стоїть в перших рядах. Вірю, що з свого боку Ви запропонуєте нам щось вартісне і вагоме. Але я із свого боку хочу подати одну ідею. Нам дуже потрібно було б мати синтетичний огляд найяскравіших мистецьких явищ сучасного світу. Це мало б бути щось на зразок тої конденсованої і дуже докладної культурно-мистецької хроніки, що її колись, якщо не помиляюся, Ви знаменито робили для «Хорса»¹². Нам особливо важливо мати таку статтю з огляду на «тамтешнього» освіченого читача, який позбавлений цей світ бачити об'єктивно і правдиво. Тож слово за Вами, Ігорє В'ячеславовичу. Сподіваюся на позитивну і конструктивну відповідь і допомогу.

Редакційна колегія воліла б мати в себе весь матеріал десь на середину травня. Але якщо Ваша стаття трохе запізниться, то ми готові й почекати. Сердечний привіт Гр. Костюк.

№ 2

12 жовтня 1961, Нью-Йорк

Дорогий Ігорє В'ячеславовичу!

Якось я зробив був пропозицію Вам написати щось до планованого нами збірника «Слово». Ви відповіли негативно, мотивуючи різними, можливо й слушними, мотивами. Я на тому мусів дати Вам спокій і звикати до думки, що збірник вийде без Вашої участі. Але оце недавно, переглядаючи течки «слов'янського» архіву, я натрапив на Вашу статтю, що була надіслана, як доповідь на з'їзд Об'єднання Українських Письменників в екзилу, що відбувся два роки тому в Нью-Йорку¹³. Цю доповідь Ви надіслали здається на адресу Лавриненка і вона потрапила до мене лише після з'їзду. Отже, залишилася досі недрукованою¹⁴.

Чи Ви би не дозволили мені, цю статтю вмістити в збірнику, відповідно припарувавши початок до теперішніх умов збірника? Або: чи Ви би не зробили самі потрібну «репарацію» цієї статті (копія сподіваюся у Вас є), трошки «осучаснивши» її, і подавши якийсь заголовок? Ми тут всі, починаючи від Лесича, Гординського і кінчаючи

мною, були б втішені, коли б Ви згодилися на це і якнайшвидше прислали трошки-трошки відредагований текст. Ця стаття, і висловлені там Вами думки, потрібні нам, як повітря в задущливному емігрантському літературному саду. То ж, рятуйте. Не пошкодуйте трохи свіжого повітря. Бо справді була б велика шкода, щоб ця Ваша праця так і зникла в архівах. Це було б безглуздям. Якщо ж Ви не хочете зовсім над нею думати, то дайте нам з Лесичом право трошки її «підправити» і пустити в друк. Можете бути певні, що ми нічого не зробимо такого, що могло б Вас неприємно діткнути.

Вам В. Лесич уже писав, що ми від ОУП «Слово» вислали меморандум до тих розбійників із видавництва Зігберт Моон Ферлаг¹⁵, що кращих наших поетів записали в «русіш». Але на наші досить тверді вимоги, вони досі навіть не відповіли. Мабуть їх нічим не залякаеш.

Вашій дружині, славній Елізабет Котмаєр¹⁶, моя глибока пошана і мій низький уклін. Бажаю Вам обом здоров'я і творчих успіхів далі.

Щиро Ваш Гр. Костюк

P.S. Що чути з Осьмачковими перекладами Шекспіра¹⁷.

№ 3

14 листопада 1961, Нью-Йорк

Дорогий Ігорє В'ячеславовичу!

Вибачайте, що на Вашого листа відповідаю з таким страшним запізненням. Умови, в яких мені доводиться тут крутитися, є основною причиною. Це – загально. А конкретно – про справи.

Дякую за дозвіл пристосувати Вашу доповідь до збірника. Всі Ваші побажання будуть взяті до абсолютної уваги. Жодного засадничого порушення не буде зроблено.

Учора був у лікарні в Осьмачки і переказав йому Ваше повідомлення про реальність виходу з друку його перекладів. На його змученому й посірілому обличчі спалахнула справжня непідробна радість. Просив Вас вітати і дякувати. Він перебуває в Пілтрім Стейт Гаспітал для душевно-хворих у вісімдесяти милях від Нью-Йорку. Ні ліва рука, ні нога не діють. Возять його на спеціальному лікарському візочку. Догляд добрий. Чисто. Годують добре. Не скаржитесь. Я з лікарями домовився про спеціальний догляд за ним і про дозвіл йому мати папір та олівець. Замовив я йому також окуляри. І дозвіл носити окуляри також дістав. (Звичайним хворим окуляри не дозволяють мати, як і олівці). З кожною своєю візитом він передає мені цілу купу списаного й неймовірно зім'ятого паперу. То різні чернетки поезій, афоризми та інші нотатки. «Ви збережіть, – каже він мені, – з того я зроблю дуже цікавий вінок поезій і афоризмів. Ось як тільки звідси

вийду, то відразу візьмуся за обробку». Я пробував читати і упорядковувати ті записи, але то даремна річ. Можливо, що зміг би розібратися в них тільки він сам.

Оце стільки Вам про Теодосія Степановича. До речі, я єдиний літератор, що його відвідую і взагалі клопочуся всякими його справами. «Браття–писатели» на ділі виявляються великими свиньми. І тільки.

Тепер про можливу кількість розповсюдити його книжок в США. Хоч це вже, можливо, й запізно, але моя думка про це була б така. Думаю, що в США можна буде розпродати 500 примірників. Можливо й більше, але за 500 я буду боротися. Само собою, що весь прибуток з продажу піде на рахунок перекладача. Отже, ту кількість примірників, яку ви призначити для США можете адресувати на мою адресу. Це, до речі, бажання й Тодося Степановича. Це для мене нова каторга, але нема ради. Все одно ніхто цим не займеться. Само собою, що при розподілі тиражу Ви мусите залишити в своєму розпорядженні таку кількість примірників, яка би покрила хоч в якійсь мірі Ваші витрати по виданню і редагуванню.

Дозвольте на цьому й закінчити. Вже по дванадцятій, а цей не останній. А о 7 годині я вже мушу бути на роботі.

Сердечне поздоровлення і побажання всіляких успіхів Вам і Вашій Дружині.

Щиро Ваш Гр. Костюк

№ 4

14 березня 1966 року, Нью-Йорк

Дорогий Ігорє В'ячеславовичу!

Давно я не маю від Вас жодної вістки. Але знаю, що в наш шалений час людина не завжди має змогу належати собі. Тому я не в претенсії. Цим листом хочу Вам тільки нагадати, що я ще живий, і що замишляю до кінця цього року видати третє, чергове, число збірника «Слово»¹⁸. Третє, і, за моєю редакцією, останнє. Принаймні таке моє рішення. І хотілось би мені, щоб у цьому числі було конче щось з Ваших річей. Байдуже що: чи то теоретична, чи проблемно-критична стаття, чи есей, чи мистецька річ. На все знайду місце для Вас. Дуже прошу переглянути свою творчу течку, вибрати потрібну річ і найпізніше до кінця травня прислати мені. Я думаю, що Ви добре знаєте мою «політику» як редактора: у збірнику є і мусить бути місце для ВСІХ. Тому було б мені прикро, якби в цьому числі бракувало Вас. Прошу взяти це до уваги.

Вітайте від мене свою дружину.

Щиро Ваш Гр. Костюк (підпис)

№ 5

22 липня 1968, Нью-Йорк.

Дорогий Ігорє В'ячеславовичу!

Цілу вічність не писав Вам і не мав від Вас нічого. Якесь не життя, а шаленство. Людина вічно чимось, і то надмірно, перевантажена. І, очевидно, старість.

Посилаю Вам третє число нашого збірника. Це теж той тяжкий камінь, який я мусів тягати цілий минулий рік. Він забрав у мене всі мої сили і час. Ви самі видаєте і знаєте, що це значить. Але на цьому кінець. Видав три томи «Слова» і на більше не маю сил. Мені тільки шкода, що в цьому останньому немає нічого Вашого. Для повної картини Ви повинні були бути. Гріх лежить на Вас.

Вас очевидно цікавить доля Осьмаччиного «Макбета»¹⁹. Остання Ваша посилка – величезна пака, не знаю навіть з якою кількістю книжок, лежить у нашій коморі ще не розпакована. Не було потреби до розпакування. Із попередньої кількості, що видавництво надсилало окремими пакунками по три книжки, маю ще зо два десятки книжок. Решта розійшлася, хоч і не за всі ще повернено гроші. Оце і все. Наш еміграційний слухач не дуже хапає. А енергійно втискати йому книжку в руки, нема кому.

Бувайте здорові. Добре було б якби Ви часом написали. І не зле було б, щоби Ви прислали мені все, що вийшло з Ваших творів (саме Ваших: драми, оповідання, а не перекладних чи Вами редагованих). Ви чомусь делікатно обходите мене своїми творами. А вони (по роду служби) мені часом потрібні. І взагалі хотілось б мені прочитати «зібрання». Треба. Не обов'язково дарувати. Напишіть скільки коштує кожна книжка. Я покрию. Навіть з своєї пенсії.

Щиро Ваш Гр. Костюк (підпис).

№ 6

10 березня 1969, Ратердорф

Дорогий Ігорє В'ячеславовичу!

Ви вже не лайте мене. Ваш останній лист з 28.7.1968 р. прийшов саме тоді, коли у нашому родинному побуті почалося «велике переселення». Обставини примусили втекти з насидженого ньюйоркського місця і шукати притулку де-інде. Це, як для мене, не легка і не проста справа. Виснажлива до краю, і цілковите вибуття з ладу. По довгих пошуках ми знайшли хату під Нью-Йорком у невеликому (якихсь 20 тисяч населення) містечку. У вересні ми вже почали перетягатись. Поки привели до порядку нову хату, поки я

більш-менш розклав свої книжки і свої архіви, поки перехворів «флю», то прийшов і новий рік, різдво і нова навала праці прерізної.

Ваші обидві книжки дістав. Дуже Вам дякую. Дістав недавно і Вашу новорічну листівку, що була адресована на старе місце. Казав мені Юрій Адріянович²⁰, що Ви потребували сцену із «Народнього Малахія»²¹, яку він вже спільно з Гірняком²² приготували і вислали Вам. Чи стала вона Вам у пригоді?

Ваше уміння акцентувати увагу на найцікавішому і довготривалому, Ваша невтомна праця над вишукуванням і публікацією забутого або маловідомого гідна великої пошани. Мені було дуже приємно прочитати в статті Івана Драча про можливість публікації творів Юрія Дрогобича²³. Сил і витривалості у праці, й щастя Вам Боже закінчити цю велику піонерську працю. У нас же так багато є забутого і втраченого, а так мало людей, що уміли б відшукувати і повертати до життя забуте.

Про себе ніби й нема що писати. Пробирав закінчити дві більших, давно в першій редакції готових, але остаточно не закінчених праці. Але зараз стало актуальним видання «Вибраного із щоденника» В. Винниченка (це має бути великий на 1000 сторінок том). Це знову падає на мій обов'язок. І я відклав свою працю і починаю над «Щоденником»²⁴. Хоч само собою це праця дуже цікава. Був потрясений смертю нашого друга Зіновія Штокалка²⁵. Це був не тільки мій друг, співробітник, одностудець, але й мій особистий лікар. Лікар великої людської душі і вникливості. Пізніше, не менше був прибитий смертю Джона Стайнбека²⁶. Це один з небагатьох американських письменників з яким мені довелося мати деякі особисті зв'язки. Я єдиний з українців, що був на його похоронах. Написав невелику сільветку про нього. Не знаю коли її зможуть пустити на сторінки «Сучасности»²⁷. Оце тимчасом і все. Бажаю Вам здоров'я і всього успіху.

Щиро Ваш Гр. Костюк (підпис)

№ 7

18.XI.1971, Ратерфорд, Н. Дж.

Дорогий Ігоре В'ячеславовичу!

Ви вже думаєте, що я зовсім завинив на старість. Ні, так не є. Я відразу, як дістав Вашого листа, вжив всіх заходів, щоб Лесю Українку (Хронологію) Вам вислали. Після чималих доводів і резонів, що книжку треба вислати як рецензійний примірник, фінансово-видавничий розпорядник УВАН, проф. Замша²⁸, погодився і обіцяв вислати. Через тиждень два дзвоню й питаю чи вислав, відповідь: ще не встиг, бо, самі

знаєте, готуємось до річних зборів дійсних членів, ревізія і всякі інші орг.[анізаційні – *О.Л.*] клопоти. Вишлю обов'язково після конференції. «Після конференції» це значило після 1 жовтня. 7 чи 8 жовтня я вибрався спеціально до УВАН²⁹, щоб покінчити з цим, якщо ще не вислано. Проф. Замша відповів, що все полагоджено. Книжку щойно відправлено на пошту. Ніби все складалось ідилічно. Але на другий чи третій день портові вантажники оголосили страйк і всякий рух вантажу завмер. На всі посилки до Європи накладено ембарго. Так, що я й не знаю чи Ваша книжка проскочила, чи застряла на довший час. Але якби то не було, я думаю, що Ви вже дістали. Якщо ж, крий боже, й ще ні, то повідомте бодай двома словами. Я вживу ще якихсь заходів. Отака епопея. А Ви знаєте, що й для мене це не так легко. Бо на моїй старій голові сила-силенна різних клопотів і праць. І я нічого не встигаю зробити вчасно.

А тепер прохання до Вас. Ви знаєте, що я в останні роки багато сил і часу віддаю для упорядкування і публікації спадщини Винниченка. Ви у свій час активно кореспондували з покійним³⁰. Як вийшла його «Нова заповідь»³¹, то Ви один з небагатьох тоді відгукнулись на це досить просторою рецензією³². Копія її є, здається, в архіві. Знаю тільки з щоденника В.[олодимира – *О.Л.*] В.[инниченка – *О.Л.*], що він був дуже втішений Вашою рецензією і аж здивований, що можна так глибоко і правдиво зрозуміти автора. Я хотів би просити Вас: чи не знайшли б Ви дрібку часу і колись щось написали або про цей епізод, або ширше про В.[олодимира – *О.Л.*] В.[инниченка – *О.Л.*]. взагалі. Адже ж Винниченко й досі, як це не парадоксально, не мав справжньої критики. А як романіст він зовсім не вивчений і невідомий. Подумайте над цим, В'ячеславовичу.

При цій нагоді хочу Вас запитати таке: у Гамбурзі, від деякого часу почав виходити цікавий журнальчик «Нові обрії». Невідомий редактор, невідомий видавець (бо що ж таке «Дмитрій Ростовський», як не чийсь жарт?) і не відомі фонди на які видається³³. У тому журналі в ч. 3, за 1970 рік, була стаття: «Трагічна постать українського відродження», знову ж таки підписана симпатичним псевдом І. Чуб. Але стаття добра, можна сказати – розумна. Видно, що автор знає і Винниченка, і його побут, і має гостро критичний нюх. Чи Ви не могли б розкрити мені всю цю абракадабру? Ви ближче до Гамбурга і може Вам щось відомо більше.

До речі є одна більше ніж актуальна тема, яка би могла зацікавити літературознавців всього світу: «Винниченко і Достоевський». Ця тема висить в повітрі давно. Ще з передреволюційних років, коли Винниченкові романи появились російською і навіть єврейською

мовами. Тогочасна рос.[ійська – О.Л.] критика від Овсянніка-Куліковського³⁴ починаючи і Леніним³⁵ кінчаючи, заговорила була про це. Але солідного дослідження нема й досі. Ну хто б підняв таку вагу? Є ще багато питань, які хотілось би з Вами обміркувати, але не буду більше Вам морочити голови. При нагоді пишіть. Інформуйте, що робите. Для мене це має значення навіть як історико-літературний фактаж. Бувайте здорові.

Щиро Ваш Гр. Костюк

№ 8

30 січня 1972.

Дорогий Ігорє Вячеславовичу!

Спішу як можу Вам на допомогу.

«Голота»³⁶, то не роман, а порівняно середнього розміру (141 сторінка в повній збірці творів 1919 р., 2-й том, або видання «Книгоспілки»³⁷, 1927 р. Харків, т. I, кн. 2. Вперше повість була опублікована 1905 року, в «Киевской старине», ч. 1-2.

Зміст не буду переказувати. Мабуть, краще це зробила Леся Українка в своїй статті про Винниченка, фотокопію якої Вам посилаю. Додаю також знамениту рецензію Івана Франка на першу збірку оповідань³⁸. Також долучаю мою вступну статтю (відбитку) до роману «Слово за тобою, Сталіне!»³⁹ (роман Вам вишлють з Ульму⁴⁰). Це для різних довідок. Цього я думаю буде для Вас досить. Якщо щось ще треба – пишіть.

Я проте думаю, що не «Голота» є найвидатнішим твором В. Винниченка. Мені здається, що такими є: дилогія – «По-свій» – «Божки», «Записки Кирпатого Мефістофеля» і «Соняшна Машина». Але що говорити, коли Винниченка взагалі, а романіста – зокрема, ми абсолютно не знаємо. Ніхто досі Винниченка не вивчав. З ним тільки воювали. Але це не істотне. Напишіть і про «Голоту». Хай і вона буде найголовнішим. Від неї дійдемо й до інших.

Може щось Вам допоможе моя стаття «Леся Українка і В. Винниченко», «Сучасність», кн. 7–8, 1971.

Все решта (виписки з щоденника) напишу тоді, коли архів у новому місці буде упорядкований і можна буде до нього доступитись. Тепер – хаос.

Зичу здоров'я.

Ваш Гр. Костюк

№9

2 лютого 1975

Дорогий Ігорє Вячеславовичу!

Цілу вічність збираюся Вам написати й подякувати за рецензії на Винниченкові речі: «Голота» і «Чесність з собою». Мені тільки не зрозуміло чому це Кіндлерс літератур лексікон⁴¹ вважав за потрібне містити рецензії на давно-предавно опубліковані твори Винниченка, а не на найновіші? Крім того, мені, здається, що кожний лексікон зацікавлений в довідках про цілість письменника, а не про окремі твори. Але, можливо, що тут я щось не розумію, в чомусь моя непоінформованість. Щодо Ваших рецензій, то звичайно я за них дуже вдячний. Нехай хоч в цей спосіб ім'я Винниченка прозвучить з сторінок німецької преси, в якій у 20 років, його ім'я звучало широко, грізно, докірливо, звеличливо, а інколи й зневажливо та заздрісно.

Щодо суті обох рецензій, то мені здається, що Ви мусіли якось пристосуватися до рівня вимог лексікону. Бо знаю Вас як глибшого, вникливішого аналітика. Бо про ці речі треба було б сказати куди модерніше, потрактувати зовсім у новому розрізі. Вся дотеперішня критика їх є пласка, поверхова, без схоплення глибини психологічної й філософської. І Ви мали всі дані започаткувати саме цей модерний філософсько-психологічний спосіб потрактування цих небуденних речей, які на диво так кричуще перегукуються з нашими днями. Але вочевидь Ваша праця над ними була чимось чи кимось детермінована. І ви поступились. Це не докір. Бо ще раз кажу, що й за це дяка Вам.

Дрібні фактичні зауваження були б хіба такі: «Чесність з собою» написано й опубліковано не 1907 року, а написана протягом трьох місяців, у Львові, в мешканні Левка Юркевича⁴² 1909 р. А опублікована в російському перекладі була тільки в відомих збірниках «Земля» у Москві 1911 року.

Історія крадіжки ордена в оповіданні «Голота» цілком перекручена і дуже знижено підведена під дуже свідому акцію клясової боротьби. Функція крадіжки цього ордену куди складніша. Функція клясового моменту з цього не виключається, але цей момент тільки маленький епізод, тоненьке звучання у широкій багатоголосій гамі дуже цікаво і глибоко задуманого і вирізьбленого образу. Але кажу це дрібниці. Я радий, що й це Вам вдалося.

Що доброго ще коло Вас? Як справа з «Кол нідре»?⁴³ Чи щось вдається? Над чим ще працюєте? Колись на перший з'їзд ОУП «Слово» Ви прислали були чудесне своє слово, яке я пізніше опублікував у збірнику «Слово»⁴⁴. Чи не могли б Ви щось подібне зараз зробити? 22–23 березня відбувається 5-й з'їзд ОУП «Слово». Було б нам усім дуже

приємно дістати від Вас знову якесь Ваше слово до учасників з'їзду. Бо запрошувати Вас особисто на з'їзд не відважуся тому, що ми не можемо гарантувати Вам оплату дороги. А приїхати на свій кошт, також навряд чи Ви зможете. То ж я вибираю крайню можливість: Вашу листовну участь і писану промову. А голос свій таки комусь із учасників передайте. Ця символічна участь Ваша у з'їзді мені дуже бажана. Тим більше, що це вже буде моє прощання з головуванням. Більше не маю сил і бажання.

Мій найглибший поклін Котмаєр і побажання всіх благ.

Вас сердечно вітаю.

Щиро Ваш Гр. Костюк.

№ 10

2 серпня 1976

Дорогий Ігоре Вячеславовичу!

Вибачайте, що відповідаю з запізненням. Не був я три тижні вдома. Повернувся оце й полагоджую відразу справи. Тай повільним вже стаю. Не кипить робота. А її чомусь навалюється на мене все більше і більше. А роки дають себе знати.

Подаю потрібну Вам адресу Оксани Соловей. [З етичних міркувань приватна адреса О. Соловей тут не друкується – О.Л.]⁴⁵.

Радий, що Ви й далі активний. Над чим же працюєте зараз? Що тривожить Вашу неспокійну душу? Чи з Винниченком нічого нового? Пісню Ізраїлю не вдається десь прилаштувати?

Я допопрацьовую редагування Першого тому «Щоденника» (1911–1920)⁴⁶. Дуже цікавий матеріал в багатьох аспектах. Може вдасться таки видати до 100-річчя від дня народження В. Винниченка.

Зичу всіх благ.

Щиро Ваш Гр. Костюк.

№ 11

30.8.1980

Дорогий Ігоре Вячеславовичу!

Дістав я Вашого листа від 24.7.1980 і був засоромлений. Я справді не вислав Вам дещо таке, що мусів би вислати. Тоді і, перемагаючи слабість, спакував Вам Перший том М. Хвильового⁴⁷ і фрагмент моїх воркутських спогадів «Окаянні роки»⁴⁸ і вислав негайно. Сподіваюся, що Ви їх скоро дістанете. 2-й том том Хвильового вже цими днями вийде з друку. Як дістану, то теж вишлю. Обіцяю також, що коли вийде з друку І-й том «Щоденника» Винниченка, то також вишлю. Він вже друкується і сподіваюся, що наприкінці року буде вже готовий. Хоч Вам

не поталанило написати рецензію на «Чесність з тобою» до німецької преси так, як я сподівався і як Ви можете, але зате, що колись Ви написали добру рецензію на «Нову заповідь», з якої Володимир Кирилович був дуже задоволений, то цей том «Щоденника» хай буде Вам подякою за ту рецензію. Друкується збірка і моїх статей про Винниченка⁴⁹. Як буде готова, то теж вишлю. Отже, як бачите, я роз'ятрився і хочу добре подякувати за Вашого Верлена⁵⁰, за невідомого мені досі Єжи Гординського⁵¹, і найголовніше за збірку мого великого друга і мого приятеля Зіновія Бережана⁵², який усіх умів лікувати тільки не себе.

Адресу О. Тарнавського [З етичних міркувань приватна адреса О. Тарнавського тут не друкується – *О.Л.*]⁵³ подаю нижче.

Борис Олександрів⁵⁴ загинув дуже по-дурному. Вийшов з праці, став коло свого авта, щоб відчинити двері, як несподівано якийсь п'яний харцизник, пролітаючи вулицею своїм автом, зачепив своїм крилом Олександрова і вбив на місці. Просто і трагічно. Більше нема між нами доброго поета, скромної людини і близького друга.

Чи розійшовсь Осьмаччин Шекспір⁵⁵? Не знаю. Думаю, що дуже мало. Коли я ще справами заправляв, то я розсунув близько 200 примірників по різних книгарнях і на приватні руки. На різних вечорах я старався виставляти цю книгу і дещо таки розійшлося. Коли ж пішов, то все завмерло. Нема кому зібрати навіть гроші з тих книгарень, де, може, якась кількість книжок розійшлася. А решта лежить купою в нашій коморі. Що я роблю? Доживаю віку. Що може робити людина, якій вже 78 років і на голові якої висить десятки обов'язків: Керівника Виннич.[енкової – *О.Л.*] комісії, редактора творів Хвильового, «Щоденника» Винниченка, творів М. Драй-Хмари, компонування бодай вибраного тому своїх власних статей на різні літературні теми, писання мемуарів, різні консультації і різні доповіді про різні важливі події, як скажімо 80-річчя Бориса Антоненка-Давидовича і подібні факти? Це значить, що людина мотається, робить все і фактично – нічого. Бувайте здорові

Щиро Ваш Гр. Костюк

№ 12

21 грудня 1980 року

Дорогий Ігоре Вячеславовичу!

Вибачайте, що з таким запізненням відповідаю. Думав, що вже й не відповім Вам. Але, сталося. Оклигав. І таки пишу. Хоч, може, ця відповідь вже Вам і ні до чого.

Чи Ви маєте контакти з Юрієм Стефаником⁵⁶? У справі збірників «Слово», від четвертого числа починаючи, треба до нього звертатись. Редагування збірників я йому передав після залишення головування в ОУП «Слово». При нагоді я йому теж пригадаю, але добре було б, щоб Ви особисто йому написали.

Весь архів покійного Олександра залишився під опікою його дбайливої дружини Світлани Грибінської [З етичних міркувань приватна адреса С. Грибінської тут не друкується – О.Л.]. Мені здається, що Едмонтоська книгарня має Осьмаччині Шекспірові переклади. А втім, не завадить запитати⁵⁷. Її літературний псевдонім Світлана Кузьменко⁵⁸. Вона авторка низки оповідань і навіть окремої збірки. Вона дуже дбайливо опрацьовує архів Бориса і напевне знає чи є якісь недруковані переклади з Рільки⁵⁹. До неї пишіть на таку адресу:

Через мою немічність затягнувся вихід I-го тому «Щоденника» В. Винниченка, як і моя збірка статей про нього. Але на початку 1981 року напевне вийдуть⁶⁰. Бо вже все, від мене залежне, зроблено.

Бажаю Вам здоров'я й щасливого нового року.

Щиро Ваш Гр. Костюк (підпис)

Примітки

1. *Тодось Осьмачка* (Теодосій Степанович Осьмачка, 1895–1962) – український письменник, поет, перекладач. Автор багатьох збірок віршів і повістей «*Старший боярин*» (1946), «*План по двору*» (1951) і «*Ротонда душоубиць*» (1956).

2. П'єси Шекспіра «*Трагедія Макбета*» і «*Генрі IV*» у перекладі Тодося Осьмачки вийшли друком у Мюнхені у видавництві «*На горі*» (1961). Редакцію здійснив український письменник, перекладач і засновник видавництва Ігор Костецький, який також написав і вступні статті до цього видання.

3. «*Слово. Збірник українських письменників у екзилі*» – друковане видання об'єднання українських письменників (ОУП) «Слово» у діаспорі, що було засноване у Нью-Йорку і діяло упродовж 1954 – 1997 років. Ініціатором створення ОУП та його першим головою до 1975 року був саме Григорій Костюк. До 1968 року він також виконував обов'язки головного редактора збірника «Слово» (1962, 1964, 1968).

4. *Вадим Лесич* (1909–1982) – український поет, есеїст, публіцист, перекладач, критик. Член ОУП «Слово». Одна із його збірок «*Крейдяне коло*» (1960) була опублікована в Мюнхені, у видавництві Ігоря Костецького «*На горі*».

5. *Юрій Лавріненко* (1905–1987) – український літературознавець, публіцист, критик, редактор, укладач антології «*Розстріляне відродження*» (Париж, 1959). Брав активну участь у створенні ОУП «Слово».

6. *Святослав Гординський* (1906–1993) – український художник, графік, мистецтвознавець, поет, перекладач. Засновник Об'єднання Мистців Українців

в Америці (ОМУА), наступний після Григорія Костюка головний редактор збірників «Слово».

7. *Галина Журба* (Галина Маврикіївна Домбровська, 1888–1979) – українська письменниця. Авторка романів «Доктор Качіоні» (1943), «Далекий світ» (1955), «Тодір Сокір» (1967). Брала участь в організації ОУП «Слово», публікувала твори в збірнику «Слово».

8. *Богдан Кравців* (1904–1975) – український поет, перекладач, критик, редактор. Дійсний член Наукового Товариства Шевченка, Української вільної академії наук, редколегії «Енциклопедії українознавства», ОУП «Слово». Автор кількох поетичних збірок, редактор і видавець низки часописів

9. *Іван Коровицький* (1907–1991) – український літературний критик, бібліограф, культурний діяч, історик українського Православ'я, член ОУП «Слово».

10. *Григорій Костюк* (1902–2002) – український літературознавець, письменник, критик, мемуарист, голова ОУП «Слово» (1954–1975). Дійсний член Наукового Товариства Шевченка й Української вільної академії наук. Дослідник творчості В. Винниченка, М. Хвильового, М. Куліша, М. Драй-Хмари.

11. У листі не згаданий ще один член редакційної колегії перших двох збірників «Слова» – *Микола Шлемкевич* (1894–1966) – український філософ, публіцист, дійсний член Наукового Товариства Шевченка й Української вільної академії наук.

12. Часопис «Хорс» вийшов у світ єдиним числом у 1946 році. Його засновником і співредактором був український письменник, поет і перекладач, видавець і редактор Ігор Костецький (1913–1983). За спогадами Юрія Шевельова «Його [І. Костецького – О. Л.] головною мрією було видавати власний журнал, що мав ... зватися «Хорс». Він роками збирав матеріял, літературні твори чи ілюстрації. Він листувався з письменниками, українськими й німецькими... Бо в цьому журналі українське мало поєднуватися з чужинецьким, усесвітнім – концепція, якої українська еміграція тоді зовсім не була спроможна сприйняти» (За: Шевельов (Шерех) Ю. Я – мене – мені... (і довкруги). Т. 2: В Європі. Харків – Нью-Йорк, 2001. С. 138).

13. Мова йде про перший з'їзд Об'єднання українських письменників (ОУП) «Слово», що відбувся у Нью-Йорку у грудні 1958 року.

14. Доповідь була надрукована у першому збірнику «Слова»: *Костецький І.* Про єдність різноманітного й суперечливого (Невиголошена промова на з'їзді українських письменників еміграції 6-7 грудня 1958 року в Нью-Йорку) // Слово. Збірник українських письменників у екзилі. – Нью-Йорк, 1962. – С. 318–325.

15. Йдеться про німецьке видавництво «*Siebert Mohn Verlag Gütersloach*», що було засноване Карлом Бертельсманном у 1835 році у місті Гютерсло, пізніше переіменоване на «*Rufer Verlag*» (1939) і «*Güterslocher Verlagshaus*» (1959). Наразі невідомо, про яке саме видання йдеться у листі Г. Костюка.

16. *Елізабет Котмаєр* (*Elisabeth Kottmeier*, 1902–1983) – німецька письменниця і перекладачка української літератури, співзасновниця видавництва «На горі». Дружина Ігоря Костецького. Одна із упорядників

антології сучасної української поезії німецькою мовою «*Weinstock der Wiedegebur: Moderne ukrainische Lyrik*» (1957). Відомий її переклад роману Олеся Гончара «Собор»: «*Der Dom von Satschipljanka*» (1970). У 1984 р. посмертно вийшла її поетична збірка «*Die Stunde hat sechzig Zähne: Gedichte posthum*» («*Година має шістдесят зубів*»), передмову до якої написала її колега і помічниця Петра Кьолер (Petra Köhler).

17. Див. примітку 2.

18. Третій збірник «Слова» побачив світ у 1968 році у Нью-Йорку.

19. Див. примітку 2. Ігор Костецький надсилав примірники до Америки на продаж.

20. Ідеться про Юрія Лавріненка; див. примітку 5.

21. Трагікомедія «*Народний Малахій*» вийшла з-під пера Миколи Куліша у 1927 році. Прем'єра відбулася у цьому ж році у постановці Леся Курбаса у театрі «Березіль» (Харків). Оскільки у 1929 році п'єса була остаточно заборонена радянською владою, то своє життя вона продовжила вже на театральних підмостках серед української діаспори. Відомо, що Ігор Костецький разом із Елізабет Котмаєр здійснив у 1972 році німецькомовний переклад п'єси «*Der Volks – Malachias. Eine Quasi-Tragödie in fünf Bildern mit Pantomimen von Mykola Kulisch*». Deutsche Fassung von Elisabeth Kottmeier und Eaghör Kostetzky nach dem ukrainischen Original». Переклад зберігається в Архіві Дослідницького центру Східної Європи при Бременському університеті (Archiv der Forschungsstelle Osteuropa an der Universität Bremen) (FSO 01-242 Eaghör Kostetzky).

22. *Йосип Гірняк* (1895–1989) – український актор і режисер. Грав у театрі «Березіль» Леся Курбаса. На еміграції організував Український театр в Америці. Автор кількох книг з історії українського театру, в тому числі «Двадцятиріччя «Народного Малахія» (1948).

23. Мова про статтю Івана Драча «*Сполено, поезія, 1967*», де, зокрема, згадується про наміри Ігоря Костецького й Елізабет Котмаєр видати латинською і українською мовами праці Юрія Дрогобича (газета «Літературна Україна» від 3 жовтня 1967 року, № 78 (2464).

24. Перший том «*Щоденника*» (1911–1920) Володимира Винниченка побачив світ у 1980 році (Едмонтон – Нью-Йорк). Редакція, вступна стаття і примітки Григорія Костюка.

25. *Зіновій Штокалко* (псевдонім *Зіновій Бережан*, 1920–1968) – український поет, графік, бандурист, соліст і член управи Капели Бандуристів ім. Шевченка в Америці, автор підручників гри на бандурі. Лікар, доктор медицини.

26. *Джон Стайнбек* (John Steinbeck, 1902 – 1968) – американський письменник, лауреат Пулітцерівської премії, автор 25 книг – романів, повістей, оповідань. У 1962 році отримав Нобелівську премію з літератури. У 1947 році відвідав Україну.

27. Часопис «*Сучасність*» був заснований у Мюнхені в 1961 році на базі газет «*Українська літературна газета*» і «*Сучасна Україна*». Першим головним редактором був український літературознавець, публіцист і критик

Іван Кошелівець (1907–1999). У 90-х роках «Сучасність» виходила у США, а згодом в Україні аж до моменту закриття у 2013 році.

28 *Іван Замиша* (1895–1978) – економіст, кооперативний діяч. Емігрував до Німеччини, а пізніше – до США. Секретар управи Української вільної академії наук (від 1965), керівник фінансового відділу. Автор низки статей, присвячених кооперативному рухові в УРСР.

29. *УВАН* – Українська вільна академія наук, заснована представниками української еміграції в 1945 році у німецькому місті Аугсбург. За статутом УВАН було визнано спадкоємицею і продовжувачкою традиції Всеукраїнської академії наук (ВУАН), що діяла у Києві у 20-30-х роках ХХ ст.

30. Листи Володимира Винниченка до Ігоря Костецького, датовані кінцем 40-х років, зберігаються в Архіві Дослідницького центру Східної Європи при Бременському університеті (Archiv der Forschungsstelle Osteuropa an der Universität Bremen) (FSO 01-242 Eaghör Kostetzky). Згідно із відомостями, які взято зі статті Ірини Валявко відомо, що і в архіві В. Винниченка є 6 листів від І. Костецького (1948-1960): *Валявко І.* Українці в Бахметевському архіві Колумбійського університету // Наукові записки. Серія «Іст. науки» / Нац. ун-т «Острозька академія»; Укр. іст. т-во. Острог; Торонто; Нью-Йорк, 2005. Вип. 5. С. 137–162.

31. Роман В. Винниченка *«Нова заповідь»* був написаний у 1932 році, другу редакцію автор здійснив 1947 року, а в 1949 році світ побачив французький переклад.

32. Судячи з листів В. Винниченка до І. Костецького, рецензія мала бути опублікована у газеті *«Українські вісті»* (Новий Ульм, Німеччина; див. примітку 40).

33. *«Нові обрії»* – український літературно-художній ілюстрований незалежний кварталний журнал. Виходив друком найімовірніше з 1969 року у м. Гамбург (Німеччина). Видавець – Дмитро Ростовський (певно, псевдонім). На разі не вдалося зібрати більше відомостей про цей часопис.

34. *Дмитро Овсянніко-Куликовський* (1853–1920) – український мовознавець і літературознавець, історик культури. Учень і послідовник Олександра Потебні.

35. *Володимир Ленін* (Володимир Ульянов, 1870–1924) – російський політичний та державний діяч, революціонер, публіцист; лідер російських більшовиків.

36. *«Голота»* – оповідання Володимира Винниченка, опубліковане вперше 1905 року, що увійшло до збірки *«Краса і сила»*.

37. Видавництво *«Книгоспілка»* – кооперативне видавництво, що існувало в 1920–1929 рр.; орієнтувалося на читачів-селян.

38. Найімовірніше мова йде про статтю-рецензію Івана Франка *«Старе й нове в сучасній українській літературі»*. Див.: Зібрання творів у 50-ти томах. К., 1982. Т. 35. С. 91 – 111.

39. *«Слово за тобою, Сталіне!»* (1950) – останній роман В. Винниченка, підготовлений у 1971 році до друку у виданні УВАН Григорієм Костюком з його вступною статтею *«Володимир Винниченко та його останній роман»*.

40. Йдеться про німецьке місто Новий Ульм, де базувалася редакція часопису «Українські вісті» (1945–1978). Ініціатором і першим редактором був Іван Багрянний.

41. *Kinders Literatur Lexikon* (KLL, 1965–1972) – 7-томне німецькомовне енциклопедичне видання, яке містить інформацію приблизно про 18 тисяч творів світової літератури.

42. *Левко Юркевич* (1883–1919) – український соціал-демократичний діяч і письменник.

43. Наразі не з'ясовано, про що мова.

44. Див. примітку 14.

45. *Оксана Соловей* (1919–2004) – українська письменниця, етнограф, перекладачка з англійської, французької і російської мов.

46. Див. примітку 24.

47. Саме Григорій Костюк опікувався 5-томним виданням творів М. Хвильового. Нью-Йорк, Балтімор, Торонто: Укр. вид-во «Смолоскіп» ім. В. Симоненка, 1978–1986.

48. *Григорій Костюк*. Окаянні роки: Від Лук'янівської тюрми до Воркутської трагедії (1935–1940). Торонто: Діялог, 1978. 165 с.

49. *Григорій Костюк*. Володимир Винниченко і його доба: дослідження, критика, полеміка. Нью-Йорк, 1980. 283 с.

50. *Поль Верлен*. П'ять віршів. У перекладі Ігоря Костецького. Штуттгарт, 1979. 7 с. Передрук: Костецький І. Від перекладача : [передм. до кн. : Поль Верлен. 5 віршів / пер. Ігоря Костецького] // Кур'єр Кривбасу. 2009. № 250–251. С. 167–170.

51. *Єжи Гординський* (Jerzy Hordyński, 1919–1998) – польський поет і публіцист. Був знайомий із Ігорем Костецьким, який перекладав і друкував українською мовою поезію Гординського.

52. Див. примітку 25.

53. *Остан Тарнавський* (1917–1992) – український поет, перекладач, літературознавець, критик, редактор, публіцист.

54. *Богдан Олександрів* (справжнє ім'я *Олександр Грибінський*, 1921–1979) – український поет, редактор, член ОУП «Слово».

55. Див. примітку 19.

56. *Юрій Стефаник* (1909–1985) – український письменник, журналіст, критик, редактор, громадсько-політичний діяч.

57. *Світлана Кузьменко* (за чоловіком *Грибінська*, 1928–2013) – українська поетеса, прозаїк, критик, перекладач. Член президії ОУП «Слово» у Канаді. Дружина поета Бориса Олександрів (Грибінського).

58. Г. Костюк помилився, назвавши справжнє дівоче прізвище Світлани Кузьменко псевдонімом.

58. *Райнер Марія Рільке* (1875–1926) – австрійський поет-символіст. Відомо багато перекладів Рільке українською мовою.

60 Див. примітку 49.